
АГРАРНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.42

<https://doi.org/10.31548/law2021.02.002>

ПРИНЦИП ЕКОЛОГІЗАЦІЇ В АГРАРНОМУ ПРАВІ

В.М. ЄРМОЛЕНКО, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: vemlaw@gmail.com

Анотація. Розглянуто важливість екологізації сучасного сільськогосподарського виробництва в умовах зростання рівня застосування токсичних речовин хімічного чи біологічного походження, що вимагає спрямування сучасного аграрного виробництва у напрямі екологізації штучних і природних виробничих факторів, надаючи цим питанням надзвичайної актуальності. Наведено понятійно-категорійну трансформацію екологічних аспектів сільського господарства, які по чергово набули форми принципу аграрного права спочатку як принципу екологізації трудової діяльності в сільському господарстві, далі – принципу екологізації сільського господарства, екологічної спрямованості підприємництва в аграрній сфері, ще пізніше – екологізації сільського господарства і, нарешті, набув формулювання принципу екологізації аграрного законодавства. Викладено й інші варіанти авторських позицій, серед яких розглядається екологізація аграрного права або безпосередньо самих принципів аграрного права, а також державної аграрної політики. Виходячи із загальноправової природи принципів, реалізація яких потребує втілення саме в нормативні приписи законодавства, обґрунтовано пріоритет формулювання принципу екологізації аграрного законодавства. При цьому наведено приклади екологізації змісту статусних аграрних законів, а також не «екологізованих» статусних законів, що свідчить про неповне втілення розглядуваного принципу у аграрне законодавство. Проаналізовано масив функціональних аграрних законів за окремими напрямками діяльності, які в кількісному вимірі та за обсягом охоплення переважають екологізацію статусних законів.

Ключові слова: принцип, екологізація, аграрне право, екологізація аграрного законодавства

Актуальність.

Сучасне виробництво сільсько-господарської продукції неможливе без застосування широкого спектра токсичних речовин хімічного чи біологічного походження, які містяться у мінеральних добривах, засобах захисту рослин і догляду за тваринами, виробничих відходах тощо. Потрапляючи через продукти харчування до організму людини ці речовини можуть спричинити серйозні масові отруєння, алергічні та хронічні захворювання. Так само небезпеку становить потрапляння хімічних речовин у навколишнє природне середовище – ґрунт, воду, атмосферне повітря, надра, рослини і організм тварин. Малодослідженою, але від того не менш небезпечною є й проблема неконтрольованих мутацій рослин і тварин під час потрапляння у навколишнє середовище генетично модифікованих організмів. Все це вимагає спрямування сучасного аграрного виробництва у напрямі екологізації штучних і природних виробничих факторів, надаючи цим питанням надзвичайної актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вперше екологічний аспект був втілений в аграрне право як принцип екологізації трудової діяльності в сільському господарстві (Быстров & Козырь, 1996: 18). Пізніше цей принцип було трансформовано Б.О Вороніним у принцип екологізації сільського господарства, екологічної спрямованості підприємництва в аграрній сфері (Воронин, 2006: 10). У вітчизняну аграрно-правову доктрину цей принцип увійшов під назвою екологізації сільського господарства (Єрмоленко,

2010: 60–61) і був сприйнятий науковою громадськістю (Кравець, 2015). Однак, виходячи з динамічності наукових знань, уявлення про об'єкти пізнання постійно змінюються під впливом критеріїв об'єктивності, які, у свою чергу, також не є постійними через діалектичну відносність навіть абсолютної істини.

Звідси, *метою статті* є уточнення змістовної характеристики особливостей впливу екологізації на формулювання відповідного принципу аграрного права.

Результати.

Наступним є *принцип екологізації аграрного законодавства*, який є аграрно-правовою проекцією природноправового принципу невід'ємного права кожного на здорове довкілля. Водночас слід зазначити, що екологізація набуває сьогодні не лише міжгалузевого (Яковлев, 2013), а й міждисциплінарного значення (Тарасова, 2013: 128.). Проте міжгалузевий рівень не охоплює непереборної специфіки сільського господарства та відповідного аграрного законодавства, виходячи з чого зазначений принцип є безумовно галузевим.

У сучасній аграрно-правовій доктрині переважають два основні бачення принципу екологізації: аграрного виробництва (Кравець, 2015; Курман & Туєва, 2011) і аграрного законодавства (Боголюбов, 2009). Щоправда на рівні окремих публікацій паралельно розглядаються як варіанти екологізація аграрного права (Настіна, 2012) або безпосередньо самих принципів аграрного права (Анісімова & Анісімов, 2018: 111), а також державної аграрної політики (Сидоров, 2018). Щодо екологізації

аграрного виробництва і аграрного законодавства, то попри зовнішню відмінність цих формулювань, вони тісно пов'язані, виражаючи різні вектори спрямованості екологізації та рівні первісності застосування. У першому випадку екологізується безпосередньо сільськогосподарське виробництво з детермінацією подальших змін у аграрному законодавстві. Цей напрям ілюструє висновок Б.О. Вороніна, який виокремив як принцип екологізацію сільського господарства і екологічну спрямованість підприємництва в аграрній сфері, що останні мають проходити червоною ниткою при розробці сучасного аграрного законодавства (Воронин, 2006: 10). На іншому боці перебуває безпосередньо екологізація аграрного законодавства, під якою розуміється проникнення природоохоронних вимог в інститути, субінститути, норми і в правові акти, які їх містять, розміщення екологічних норм в інші галузі права, зокрема аграрне, як найбільш наближене до природокористування, екологізація якого здійснюється однією з перших протягом багатьох десятиліть (Боголюбов, 2009: 111). Тут спостерігається інший напрям і первісний об'єкт екологізації. Спочатку екологізується аграрне законодавство, яке потім вчиняє зворотній вплив на відносини аграрного виробництва. Примітним тут є інше: представники аграрно-правової науки надають перевагу формулюванню принципу екологізації аграрного виробництва, а еколого-правової – екологізації аграрного законодавства. Складно визначити який напрям ефективніший, адже попри переважну тенденцію слідування норм права за виникаючими суспільними відносинами, не можна відкинути існу-

вання стимулюючого впливу норм права на виникнення нових відносин. Проте, виходячи з правової природи принципів, реалізація яких потребує втілення саме в нормативні приписи законодавства, прийнятнішим є формулювання принципу екологізації аграрного законодавства.

В умовах відсутності кодифікованого акта аграрного законодавства екологізація останнього реалізується в розрізі окремих нормативно-правових актів, зокрема статусних і диференційованих законів. Щодо статусних законів, то екологізаційні положення містяться безпосередньо в нормах, що визначають обов'язки суб'єктів сільськогосподарської діяльності. Наприклад, це положення ст. 15 Закону України «Про фермерське господарство» (Про фермерське господарство, 2003), згідно яких останнє та його члени мають: а) дотримуватися вимог законодавства про охорону довкілля; б) не допускати зниження родючості ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; в) надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів; г) дотримуватися санітарних, екологічних та інших вимог щодо якості виробленої продукції. Аналогічно відповідно до ст. 7 Закону України «Про особисте селянське господарство» (Про особисте селянське господарство, 2003) члени ОСГ мають: а) дотримуватися вимог законодавства про охорону довкілля; б) підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; в) дотримуватися обмежень, пов'язаних із встановленням охоронних зон; г) дотримуватися діючих нормативів щодо якості про-

дукції, екологічних та інших вимог відповідно до законодавства. У ст. 12 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» (Про колективне сільськогосподарське підприємство, 1992) членів КСП зобов'язано: а) ефективно використовувати землю відповідно до проекту внутрігосподарського землеустрою, підвищувати родючість ґрунтів, застосовувати природоохоронні технології виробництва, не допускати погіршення екологічної обстановки на території в результаті своєї господарської діяльності; б) здійснювати комплекс заходів щодо охорони земель, передбачених земельним законодавством; в) зберігати протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем; г) дотримувати режиму санітарних зон і територій, що особливо охороняються; г) вживати заходів до недопущення можливості стоку дощових і стічних вод, проникнення отрутохімікатів та мінеральних добрив на суміжну земельну ділянку.

Це переконливі приклади екологізації статусних аграрних законів. Разом з тим не всі з таких законів «екологізовані». Так, не містить жодних природоохоронних положень сільськогосподарське кооперативне законодавство. Це стосується як першої редакції Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» (Про сільськогосподарську кооперацію, 1997), так і наступних його редакцій (Про сільськогосподарську кооперацію, 2012), (Про сільськогосподарську кооперацію, 2020).

Проявами екологізації функціональних законів за напрямками діяльності є положення статей 14–26 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробни-

цтва, обігу та маркування органічної продукції» (Про основні принципи та вимоги ..., 2018), якими регламентовано вимоги до органічного виробництва, статей 12–13 Закону України «Про пестициди і агрохімікати» (Про пестициди і агрохімікати, 1995), що визначають порядок і особливості застосування пестицидів і агрохімікатів, статті 6, 9 Закону України «Про молоко та молочні продукти» (Про молоко та молочні продукти, 2004), якими встановлено вимоги до безпечності та якості молока, молочної сировини і молочних продуктів тощо.

Висновки і перспективи.

У сучасній аграрно-правовій доктрині переважають два основні бачення принципу екологізації: аграрного виробництва і аграрного законодавства. Перший напрям застосування екологізації відбиває більшою мірою економічні і технологічні аспекти. Тому, виходячи з правової природи принципів, реалізація яких потребує втілення саме в нормативні приписи законодавства, прийнятнішим є формулювання принципу екологізації аграрного законодавства. Разом з тим цей висновок відповідає нинішньому стану розвитку аграрних відносин, що не виключає подальших наукових розвідок у цій царині.

Список використаних джерел

1. Аграрное право. Учебник для юридических вузов. / Отв. ред.: Быстров Г.Е., Козырь М.И. Москва: Юрист, 1996. 376 с.
2. Воронин Б.А. Принципы современного аграрного права. Аграрное и земельное право. 2006. № 3. С. 4–11.
3. Ермоленко В.М. Принципы аграрного права. Аграрное право Украины: підручник / за

- заг. ред. В.М. Єрмоленка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. С. 55–62.
4. Кравець Н.В. Екологізація аграрного виробництва як принцип аграрного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 20 с.
 5. Яковлев В.Н. Экологизация норм трудового и иных отраслей права. Аграрное и земельное право. 2013. № 3(99). С. 141–151.
 6. Тарасова В.В. Екологізація економіки та екологічність виробництва в регіонах України. Інноваційна економіка. 2013. № 7. С. 128–133.
 7. Курман Т.В., Туєва О.М. Принцип екологізації аграрного виробництва в аспекті співвідношення аграрного, земельного та екологічного права. Співвідношення екологічного, природоресурсного, земельного та аграрного права: матеріали до круглого столу 9 грудня 2011 р. Харків: Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2011. С. 141–147.
 8. Боголюбов С.А. Проблемы экологизации аграрного законодательства. Правовое регулирование аграрных отношений в России, Украины, Белоруссии, Казахстана, других странах СНГ и государствах ЕС: состояние, проблемы, пути совершенствования: международный сборник научных трудов аграрных и юридических высших учебных заведений России, Украине, Белоруссии, Казахстане, других стран СНГ и государств ЕС. Москва: МСХА им. К.А. Тимирязева, 2009. С. 111–122.
 9. Настіна О.І. До проблеми екологізації аграрного права. Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матеріали Всеукраїнського круглого столу (25 травня 2012 р.). Київ: НУБіП, 2012. С. 108–111.
 10. Анісімова Г.В., Анісімов К.Г. Сучасні підходи до принципів аграрного права. Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах: матеріали наук.-практичн. конф. (Харків, 20 квіт. 2018 р.) / за заг. ред. А.М. Статівки. Харків: Юрайт, 2018. С. 109–115.
 11. Сидоров Я.О. До питання про екологізацію правового забезпечення державної аграрної політики. Земельне, екологічне, аграрне право: оцінка впливу на довкілля: Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу, 18 червня 2018 р., м. Київ. Київ, 2018. С. 129–132.
 12. Про фермерське господарство: Закон України від 19.07.2003 р. № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15> (дата звернення: 15.01.2021).
 13. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (дата звернення: 15.01.2021).
 14. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14.02.1992 р. № 2114-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-12> (дата звернення: 15.01.2021).
 15. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-в> (дата звернення: 15.01.2021).
 16. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 20.11.2012 р. № 5495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5495-17#n2> (дата звернення: 15.01.2021).
 17. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07.2020 р. № 819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#n333> (дата звернення: 15.01.2021).
 18. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (дата звернення: 15.01.2021).
 19. Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 02.03.1995 р. № 86/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-вр> (дата звернення: 15.01.2021).

20. Про молоко та молочні продукти: Закон України від 24.06.2004 р. № 1870-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1870-15> (дата звернення: 15.01.2021).

References

1. Ahrarnoe pravo [Agrarian law] (1996) / Otv. red.: Bystrov, H.E., Kozyr, M.Y. Moskva: Yuryst, 376 (in Russian).
2. Voronyn, B.A. (2006). Pryntsyipy sovremen-noho ahrarnoho prava. Ahrarnoe y zemelnoe pravo [Principles of modern agrarian law. Agrarian and land law], 3: 4–11 (in Russian).
3. Yermolenko, V.M. (2010). Pryntsyipy ahrarnoho prava. Ahrarne pravo Ukrainy [Principles of agrarian law. Agrarian law of Ukraine] / za zah. red. V.M., Yermolenka. Kyiv: Yurinkom Inter, 55–62 (in Ukrainian).
4. Kravets, N.V. (2015). Ekolohizatsiia ahrarnoho vyrobnytstva yak pryntsyip ahrarnoho prava [Greening of agricultural production as a principle of agrarian law]. Kharkiv, 20 (in Ukrainian).
5. Yakovlev, V.N. (2013). Ekolohyzatsiia norm trudovoho y ynykh otraslei prava. Ahrarnoe y zemelnoe pravo [Greening the norms of labor and other branches of law. Agrarian and land law], 3(99): 141–151 (in Russian).
6. Tarasova, V.V. (2013). Ekolohizatsiia ekonomiky ta ekolohichnist vyrobnytstva v rehionakh Ukrainy. Innovatsiina ekonomika [Greening of the economy and green production in the regions of Ukraine. Innovative economy], 7: 128–133 (in Russian).
7. Kurman, T.V. & Tuieva, O.M. (2011). Pryntsyip ekolohizatsii ahrarnoho vyrobnytstva v aspekti spivvidnoshennia ahrarnoho, zemelnoho ta ekolohichnogo prava. Spivvidnoshennia ekolohichnogo, pryrodore-surnoho, zemelnoho ta ahrarnoho prava [The principle of greening of agricultural production in terms of the ratio of agricultural, land and environmental law. The ratio of environmental, natural resources, land and agricultural law]. Kharkiv: Natsionalnyi universytet «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho, 141–147 (in Ukrainian).
8. Boholiubov, S.A. (2009). Problemy ekolohyzatsyy ahrarnoho zakonodatelstva. Pravovoe rehulyrovanye ahrarnykh ot-noshenyi v Rossyy, Ukrainy, Belorussyy, Kazakhstana, druhykh stranakh SNH y hosudarstvakh ES: sostoianye, problemy, puty sovershenstvovanya: mezhdunarodnyi sbornyk nauchnykh trudov ahrarnykh y yurydycheskykh vysshykh uchebnykh zavedenyi Rossyy, Ukrainy, Belorussyy, Kazakhstane, druhykh stran SNH y hosudarstv ES [Problems of greening agricultural legislation. Legal regulation of agrarian relations in Russia, Ukraine, Belarus, Kazakhstan, other CIS countries and EU states: state, problems, ways of improvement]. Moskva: MSKhA ym. K.A. Tymyriazeva, 111–122 (in Russian).
9. Nastina, O.I. (2012). Do problemy ekolohizatsii ahrarnoho prava. Ahrarne pravo yak haluz prava, yurydychna nauka i navchalna dystsyplina [To the problem of greening of agrarian law. Agrarian law as a branch of law, legal science and academic discipline]. Kyiv: NUBiP, 108–111 (in Ukrainian).
10. Anisimova, H.V. & Anisimov, K.H. (2018). Suchasni pidkhody do pryntsyipiv ahrarnoho prava. Priorytetni napriamy rozvytku ahrarnoho zakonodavstva i prava v suchasnykh umovakh [Modern approaches to the principles of agrarian law. Priority directions of development of agrarian legislation and law in modern conditions] / za zah. red. A.M., Stativky. Kharkiv: Yurait, 109–115 (in Ukrainian).
11. Sydorov, Ya.O. (2018). Do pytannia pro ekolohizatsiiu pravovoho zabezpechennia derzhavnoi ahrarnoi polityky. Zemelne, ekolohichne, ahrarne pravo: otsinka vplyvu na dovkillia [On the issue of greening the legal support of state agricultural policy. Land, environmental, agricultural law: environmental impact assessment]. Kyiv, 129–132 (in Ukrainian).
12. Pro fermerske hospodarstvo [On farming]

- (2003): Zakon Ukrainy 19.07.2003 № 973-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15> (in Ukrainian).
13. Pro osobyste selianske hospodarstvo [On personal farming] (2003): Zakon Ukrainy 15.05.2003 № 742-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (in Ukrainian).
14. Pro kolektyvne silskohospodarske pidpriemstvo [On a collective agricultural enterprise] (1992): Zakon Ukrainy 14.02.1992 № 2114-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-12> (in Ukrainian).
15. Pro silskohospodarsku kooperatsiiu [On agricultural cooperation] (1997): Zakon Ukrainy 17.07.1997 № 469/97-VR. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-v> (in Ukrainian).
16. Pro silskohospodarsku kooperatsiiu [On agricultural cooperation] (2012): Zakon Ukrainy 20.11.2012 № 5495-VI. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5495-17#n2> (in Ukrainian).
17. Pro silskohospodarsku kooperatsiiu [On agricultural cooperation] (2020): Zakon Ukrainy 21.07.2020 № 819-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#n333> (in Ukrainian).
18. Pro osnovni pryntsyipy ta vymohy do orhanichnoho vyrobnytstva, obihu ta markuvannia orhanichnoi produktsii [On the basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products] (2018): Zakon Ukrainy 10.07.2018 № 2496-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (in Ukrainian).
19. Pro pestytsydy i ahrokhimikaty [On pesticides and agrochemicals] (1995): Zakon Ukrainy 02.03.1995 № 86/95-VR. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-vr> (in Ukrainian).
20. Pro moloko ta molochni produkty [On milk and dairy products] (2004): Zakon Ukrainy 24.06.2004 № 1870-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1870-15> (in Ukrainian).
-

V.M. Yermolenko (2021). THE PRINCIPLE OF GREENING IN AGRICULTURAL LAW.

Law. Human. Environment, 12(2): 13-19. <https://doi.org/10.31548/law2021.02.002>

Summary. *The importance of greening of modern agricultural production in terms of increasing the use of toxic substances of chemical or biological origin, which requires the direction of modern agricultural production in the direction of greening of artificial and natural factors of production, giving these issues extreme relevance. The conceptual and categorical transformation of ecological aspects of agriculture is given, which alternately took the form of the principle of agrarian law first as the principle of greening of labor in agriculture, then – the principle of greening of agriculture, ecological orientation of entrepreneurship in agriculture, and later – greening of agriculture and finally, acquired the formulation of the principle of greening of agricultural legislation. Other variants of the author's positions are also presented, among which the greening of agrarian law or directly the principles of agrarian law, as well as the state agrarian policy are considered. Based on the general nature of the principles, the implementation of which requires implementation in the regulations of the legislation, the priority of formulating the principle of greening of agricultural legislation is substantiated. At the same time, there are examples of greening the content of status agrarian laws, as well as non-«greening» status laws, which indicates the incomplete implementation of this principle in agricultural legislation. An array of functional agrarian laws is analyzed for certain areas of activity, which in quantitative terms and in terms of coverage outweigh the greening of status laws.*

Keywords: *principle, greening, agrarian law, greening of agricultural legislation*